

GODSDIENST/LEVENSBSCHOUWING IN DE TWEEDE FASE

Uitgangspunten en hoofdlijnen van een nieuw raamleerplan

In het najaar 1996 riep de NKSР een breed samengestelde commissie in het leven om een raamleerplan op te stellen voor het vak godsdienst/levensbeschouwing in de Tweede Fase van havo en vwo op de katholieke scholen voor voortgezet onderwijs. Dit nieuwe raamleerplan kwam in september 1998 beschikbaar en heeft een opzet die vergelijkbaar is met leerplannen van andere vakken. Het raamplan sluit aan bij de richting die in 'Brochure B' (1989) onder woorden werd gebracht, zoals de erkenning van de pluraliteit onder leerlingen in katholieke scholen en de marginalisering van de levensbeschouwelijke vraag in de huidige samenleving. Het nieuwe raamleerplan slaat een brug tussen het eerder verschenen raamleerplan van de VDL (1995) en de eindtermen van NKSР en College van BG's (1996). Bovendien wordt in dit nieuwe raamleerplan geprobeerd rekening te houden met de suggesties en aanzetten van de brochure 'Kiezen en delen' (1997) over longitudinale planning en onderlinge afstemming van het vak godsdienst/levensbeschouwing. Een impressie van de hoofdlijnen en uitgangspunten.

De Tweede Fase en katholieke scholen

De onderwijsvernieuwing van de Tweede Fase wil een antwoord geven op de vele vragen die vanuit een veranderende samenleving aan het onderwijs worden gesteld. Het onderwijs in de Tweede Fase zal op drie punten worden aangepast:

- inhoud: de leerlingen krijgen in de Tweede Fase brede en samenhangende vakkenpakketten aangeboden;
- vaardigheden: de leerlingen dienen te leren omgaan met informatie, het organiseren van het eigen leertraject en het communiceren met elkaar over allerlei inzichten en attitudes;
- leeromgeving: de leerlingen krijgen de gelegenheid om in een leeromgeving te werken die past bij de inhoud en vaardigheden die in de Tweede Fase worden ontwikkeld: studiehuis en de samenhang van de profielen.

De vernieuwing in de Tweede Fase is geen puur technisch project en de vernieuwing van de didactiek is geen doel in zich, maar dient een fundamenteel doel: leerlingen te vormen die op een constructieve wijze kunnen deelnemen aan de verdere ontwikkeling van de samenleving. Katholieke scholen verbinden aan deze doeloriëntatie hun eigen culturele opdracht: leerlingen te vormen om in de zich steeds verder globaliserende samenleving van de 21e eeuw de grote problemen aan te kunnen vanuit een ontwikkeld respect voor de schepping: mens en natuur. Katholieke scholen zullen leerlingen willen vormen en toerusten om verantwoord deel te nemen aan de samenleving vanuit inzicht in levensbeschouwing en ethiek en vanuit vertrouwdheid met levensbeschouwelijke tradities. Zo wil katholiek onderwijs een dienst zijn van christenen aan de samenleving.

Tevens wil de katholieke school een bijdrage leveren aan de identiteitsontwikkeling van leerlingen: ze wil haar leerlingen toerusten om hun identiteit te ontwikkelen in een complexe en dynamische samenleving. Ze zal deze identiteitsontwikkeling ondersteunen door hen te leren hoe ze hun rollen kritisch in een samenhang kunnen brengen vanuit een levensbeschouwelijk en ethisch standpunt, en door hen te laten zien hoe ze daarbinnen een gezonde, menselijke manier plaats kunnen geven aan centrale en kritische waarden van de christelijke traditie en andere levensbeschouwelijke tradities. Katholieke scholen kunnen leerlingen oefenplaatsen bieden om op een samenhangende manier hun existentiële ervaringen en elementen van levensbeschouwelijke tradities bij elkaar te brengen.

Doeloriëntatie en algemeen doel

In onderscheid met doelen (die aangeven wat *in* een leergebied bereikt moet worden) geeft een doeloriëntatie aan wat *met* een leergebied beoogd wordt. Als doeloriëntatie voor het vak formuleert het raamleerplan, dat godsdienst/levensbeschouwing gericht is op de bevordering van deelname aan de samenleving vanuit religieus en ethisch perspectief. Het leergebied godsdienst/levensbeschouwing beoogt derhalve bij te dragen aan de ontwikkeling van leerlingen op levensbeschouwelijk en ethisch gebied, zodat zij kunnen toegroeien naar een persoonlijke, verantwoorde levensbeschouwelijke en ethische stellingname. Het vak beoogt tevens bevordering van de ontwikkeling van een menswaardige identiteit en deelname aan het levensbeschouwelijk en ethisch zoeken naar menselijkheid zoals zich dat in de loop van de geschiedenis in vele godsdiensten en andere levensbeschouwingen heeft ontwikkeld. De waarde van de christelijke traditie wordt hiermee voor leerlingen toegankelijk gemaakt en in communicatie gebracht met andere levensbeschouwelijke tradities en kan zo meespelen in hun zoeken naar en beleving van uiteindelijke zin. Op een katholieke school mag van leerlingen worden gevraagd bij deze doeloriëntatie het denken en beleven van de katholieke gemeenschap te betrekken en zich daartoe te verhouden.

Met het oog op de doeloriëntatie wordt in het raamleerplan voor de volgende algemene doelstelling gekozen: *"De leerlingen kunnen de eigen aard van de levensbeschouwelijke en ethische invalshoeken verhelderen en vanuit deze invalshoeken kritisch communiceren over allerlei thema's op persoonlijk en maatschappelijk gebied en op het gebied van het gekozen profiel."* Leerlingen dienen daarom in staat te zijn:

- existentiële ervaringen in het perspectief van deze invalshoeken te plaatsen (waarmee de verworvenheden van de ervaringskatechese worden bewaard);
- de kern en het appèl van de christelijke traditie te verstaan, zo mogelijk te beleven en in dialoog met ander levensbeschouwelijke tradities te brengen (waarmee herinnerd wordt aan het hermeneutisch godsdienstonderwijs en bijbeldidactiek);
- levensbeschouwing en ethiek kritisch af te stemmen op andere invalshoeken (waarmee aansluiting wordt gezocht bij het kritisch godsdienstonderwijs en levensbeschouwelijke vorming);
- de beoordeling en standpunten die ze hierbij ontwikkelen met anderen te delen (waarmee aangesloten wordt bij participatiegericht godsdienstonderwijs).

Domeinen

Naast de clusters die samenhangen met de profielen (maatschappij en economie, maatschappij en cultuur, natuur en gezondheid, natuur en techniek) worden in het raamleerplan drie domeinen waaraan eindtermen worden gekoppeld, onderscheiden:

Domein 1: de levensbeschouwelijke en ethische invalshoeken als perspectieven van het vak godsdienst/levensbeschouwing

In de basisvorming wordt de levensbeschouwelijke benadering bepaald vanuit de gerichtheid van mensen op uiteindelijke zin, verwoord in levensvragen. De ethische benadering wordt bepaald vanuit de vraag wat mensen redelijkerwijs behoren te doen met het oog op het hoogste goed. Alleen al vanwege de aansluiting bij deze basisvorming is het van belang vast te houden aan deze twee invalshoeken die leerlingen in de Tweede Fase met elkaar moeten kunnen combineren. Met het oog daarop worden vaardigheden gevraagd als: systematisch kunnen omgaan met, verhelderen, beoordelen van en inzicht hebben in de eigen aard van de ethische en levensbeschouwelijke invalshoeken (als belangrijk middel om levensbeschouwelijke tradities toegankelijk te maken), inzicht hebben in de psychologische en maatschappelijke voorwaarden om in een moderne samenleving op een verantwoorde manier om te gaan met levensbeschouwing en ethiek.

Domein 2: de doorwerking van de levensbeschouwelijke en ethische invalshoeken in de leefwereld van de leerlingen

In het tweede domein gaat het om thema's, inhouden en vaardigheden waarmee leerlingen een vakeigen verwerven, daar inzicht in krijgen en ermee oefenen. Hierbij gaat het om existentiële ervaringen, christelijke en andere levensbeschouwelijke tradities, de afstemming van de invalshoeken en de communicatie van de invulling die leerlingen aan deze invalshoeken in hun leefwereld geven.

Bij existentiële ervaringen gaat het om concrete belevingen van leerlingen, die hun oorsprong vinden in limiet- en contrastervaringen. In dit soort ervaringen raken mensen immers aan het mysterie van het bestaan en worden ze door het mysterie geraakt. Ze vormen dikwijls omslagpunten in hun biografie.

De levensbeschouwelijke en ethische benadering van de werkelijkheid zijn echter geobjectiveerd en overgeleverd in levensbeschouwelijke tradities. In deze tradities delen mensen met elkaar richtinggevende houdingen, inzichten en praktijken om met levensvragen en ethische vragen om te gaan. Om deze met elkaar te kunnen communiceren, hebben deze tradities verschillende communicatievormen ontwikkeld. Leerlingen zullen in het vak godsdienst/levensbeschouwing leren deel te nemen aan interlevensbeschouwelijke communicatie.

De levensbeschouwelijke en ethische invalshoeken zijn tastbaar wanneer deze verbonden worden met en kritisch afgestemd op andere invalshoeken. 'Kritisch' betekent dan, dat de relatie tussen de optieken er geen is van vlakke aanpassing, maar dat - met respect voor het kwalitatieve verschil tussen de optieken, uiteindelijk het perspectief van humaniteit de voorrang krijgt.

Tenslotte worden de levensbeschouwelijke en ethische invalshoeken verankerd aan de leefwereld door communicatie tussen leerlingen. Deze uitwisseling stelt leerlingen in staat hun invulling van deze invalshoeken niet alleen kritisch te toetsen aan anderen, maar ook om de taal van anderen in te zetten om eigen ervaringen te verdiepen of vanuit een ander perspectief te zien.

Domein 3: de toepassing van de levensbeschouwelijke en ethische invalshoeken op bepaalde thema's

Het derde domein betreft thema's uit de persoonlijke en maatschappelijke leefwereld en problematiek die samenhangen met de profielen. Het gaat hierbij niet zozeer om een oneindige reeks onderwerpen, maar eerder om de manier waarop leerlingen deze onderwerpen ethisch en levensbeschouwelijk aanpakken. Anders geformuleerd: het gaat erom, dat leerlingen in staat zijn thema's op een adequate manier kunnen plaatsen in de levensbeschouwelijke en ethische invalshoeken. Hier komt de onderwijsvernieuwing van de Tweede Fase volledig tot zijn recht en biedt de thematische aanpak de gelegenheid om op een vakoverstijgende manier met levensbeschouwelijke en ethische educatie bezig te zijn. Met het oog op spreiding en variatie verdient het voorkeur de vele mogelijke thema's te clusteren. Daarnaast zijn er uiteraard de clusters die samenhangen met de vier profielen uit de Tweede Fase.

Communicatie

In het raamleerplan is communicatie op drie manieren uitgewerkt. Enerzijds is dat de communicatie tussen levensbeschouwelijke tradities: interlevensbeschouwelijk of interreligieuze communicatie. Anderzijds gaat het om communicatie tussen leerlingen: zij wisselen met elkaar uit hoe hun existentiële ervaringen in levensbeschouwelijk en ethisch perspectief ter sprake komen, hoe levensbeschouwelijke tradities daarbij een rol spelen en hoe ze in concrete situaties aan levensbeschouwing en ethiek een plaats toekennen in samenhang met andere

invalshoeken. De derde vorm van communicatie betreft de communicatie tussen levensbeschouwelijke tradities enerzijds met de levensvragen en existentiële ervaringen van leerlingen anderzijds.

Empirisch onderzoek naar de manier waarop jongeren omgaan met levensbeschouwing brengt aan het licht, dat levensbeschouwelijke tradities voor velen van hen geen vanzelfsprekende grootheden zijn en dat ze niet of nauwelijks meer in staat zijn uitingsvormen ervan te benoemen of te verstaan. Dit manco kan gedeeltelijk worden opgevuld door leerlingen inzicht te geven in de eigen aard van de levensbeschouwelijke benadering. Maar daarnaast zullen de levensbeschouwelijke tradities zelf voor leerlingen toegankelijk moeten worden. Dat is mogelijk door de uitingsvormen van deze tradities te verbinden met de sleutelervaringen die eraan ten grondslag liggen. Op deze manier kunnen de existentiële ervaringen van leerlingen in verband worden gebracht met de sleutelervaringen van levensbeschouwelijke tradities (waarvan het ontmoetingskarakter kenmerkend is) en andersom. Op deze wijze wordt een wisselwerking tussen ervaring en openbaring bewerkstelligd. In het raamleerplan wordt een uitwerking gemaakt voor de christelijke traditie, waarin diverse communicatievormen zijn ontwikkeld: verhalen, metaforen, riten, artistieke uitingen, normen voor handelen, theologie en gezagvolle uitspraken. We verstaan deze communicatievormen wanneer de sleutelervaringen die erin worden overgedragen, betrokken worden op onze persoonlijke leefwereld en zo doorgegeven worden aan anderen.

Eindtermen

De vernieuwingen in de Tweede Fase hebben gevolgen voor zowel de gedragsmatige als de inhoudelijke aspecten van de eindtermen.

Worden deze gedragsdoelen gericht op de inhoud van het leergebied godsdienst/levensbeschouwing, betekent dit dat leerlingen op het gebied van levensbeschouwing en ethiek kennis, attitudes en inzichten ontwikkelen waarmee ze informatie kunnen analyseren, interpreteren, verbanden leggen en hun houding bepalen. Ze kunnen met behulp van deze kennis en inzichten relevante levensbeschouwelijke en ethische leervragen formuleren. Bovendien kunnen ze communicatie voeren die op grond van kennis en inzicht betrekking heeft op de levensbeschouwelijke en ethische invalshoeken. Bij de vakspecifieke eindtermen (zie par. 6.1 - 6.3 van het raamleerplan) worden deze algemene gedragsmatige eindtermen verondersteld.

Differentiatie

De differentiatie tussen het leerprogramma voor havo en vwo hangt samen met het verschil in beschikbare studielast. Voor havo vertaalt de studielast zich in drie modules, voor vwo in vier. In dit raamleerplan wordt ervoor gekozen om de vijfde module voor vwo in te vullen naar aanleiding van een thematiek die aansluit bij het profiel.

Maar de differentiatie van havo en vwo gaat verder dan de beschikbare studielast. Het gaat immers om twee uiteenlopende studieprogramma's: havo bereidt voor op het hoger beroepsonderwijs, vwo spreekt leerlingen aan op reflectie en analyse. Een havo-leerling mag geacht worden eigen leervragen met betrekking tot levensbeschouwing en ethiek onder woorden te kunnen brengen. Het programma van leerroutes zal in eerste instantie betrekking hebben op minder omvangrijke leerprocessen en de te behandelen problematiek zal doorgaans meer naar praktisch handelen worden uitgediept. Een vwo-leerling mag geacht worden direct in staat te zijn zijn eigen leervragen met betrekking tot levensbeschouwing en ethiek onder woorden te brengen. Het programmeren van leerroutes zal betrekking hebben op grotere en complexere leerprocessen.

Voor zover de verschillen tussen havo en vwo betrekking hebben op het omgaan met informatie, zijn ze in godsdienst/levensbeschouwing van belang bij het hanteren van bronnen. Voor zover ze te maken hebben met cognitieve mogelijkheden, zullen havo-leerlingen levensbeschouwelijke en ethische vraagstukken eerder benaderen vanuit herkenbare praktijksituaties, terwijl vwo-leerlingen deze op een formele manier benaderen. Als het gaat om communicatieve vaardigheden zal een vwo-leerling meer dan een havo-leerling kunnen letten op meta-communicatieve zaken. De materialen die worden ontwikkeld zullen aan deze differentiatie recht moeten doen.

Structurele kanten

De studielast in de Tweede Fase is opgebouwd uit drie delen: algemeen deel, profieldeel en vrij deel. Sommige scholen zullen leerlingen in de gelegenheid stellen in dit vrije deel de vakken te kiezen die ze nodig hebben om een tweede profiel te kunnen studeren. In het vrije deel verzorgt de katholieke school voor alle leerlingen het identiteitsgebonden vak godsdienst/levensbeschouwing. De invulling van dit leergebied in de Tweede Fase zal kunnen aansluiten bij die plaatsen in de leerroute waarop leerlingen thema's in een levensbeschouwelijk en ethisch perspectief kunnen plaatsen.

In het raamleerplan wordt voorgesteld om bij de uitvoering van onderwijsprocessen een modulaire aanpak te kiezen. Het voordeel daarvan is dat gewerkt kan worden met afgeronde onderwijsprocessen van veertig studielasturen. Daardoor wordt de invulling van deze processen flexibel en aanpasbaar aan doceervorm, leerlingvariabelen en de actualiteit van de thematieken. Het gevaar van een modulaire aanpak is segmentering: onderwijsprocessen kunnen door leerlingen gemakkelijk worden ervaren als op zichzelf staande gebeurtenissen. Om dit te vermijden, kunnen modules worden ontworpen die variëren in de thematiek maar die herkenbaar en consequent hetzelfde instrument hanteren. In de bijlagen van het raamleerplan is - behalve aandachtspunten voor de toetsvormen in het examendossier - een voorbeeld van een module over het thema 'dood' opgenomen.

Jan Simons